

УДК 811.111'253:811.161.2:7.071.3(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-206-17>**ПРОБЛЕМИ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ
СУЧАСНОГО СЕРІАЛУ В ЖАНРІ ФЕНТЕЗІ****THE ISSUE OF INTERMEDIALITY IN MODERN FANTASY TV
SHOW TRANSLATION****Поліщук Г.В.,***orcid.org/0000-0002-9547-4959**доктор педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри германських мов та методик їхнього навчання**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка***Стасюк Б.В.,***orcid.org/0000-0001-7573-244X**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка*

Статтю присвячено проблемі інтермедіального перекладу сучасного телепродукту – американського телесеріалу «Володар перснів: Персні влади» (*The Lord of the Rings: The Rings of Power*, 2022), знятого за мотивами фентезійного роману видатного англійського письменника Дж. Р. Р. Толкіна. Цей кінотекст перебуває в тісному зв'язку та єдності зі своєю літературною першоосновою, що виявляється в наявності організованої системи з єдиним ономастичним ландшафтом, комплексом ірреалій – неіснуючих реалій, вписаних в антураж художнього світу, що визначають його уявне культурне, географічне та історичне тло, та внутрішніх законів і закономірностей побудованого автором вторинного світу. Український читач і глядач знайомиться із толкінівським художнім світом у низці різних за походженням і доступністю перекладів, кожен із яких створює власну підмножину онімів, фентезійних реалій та лінгвістичних виявів толкінівського світотворення, що за оригінальним задумом мають відповідати аналогічним категоріям кінотексту.

Аналіз перекладу доступних в Україні версій телесеріалу (офіційних субтитрів від стримінгового сервісу «Prime Video» та неофіційного озвучення й субтитрів від Творчого об'єднання «Цікава Ідея») засвідчив лиш часткову їх відповідність літературній першооснові, що створює певні труднощі для рецепції обох видів тексту для українського реципієнта.

Ключові слова: кінопереклад, інтермедіальність, екранізація, онімний ландшафт, ірреалії.

The article has been aimed at the issue of intermediality in modern TV show translation, a currently running US series *The Lord of the Rings: The Rings of Power* (2022) which is another adaptation and screen version of epic phantasy novel by an outstanding English writer J. R. R. Tolkien. This cinematographic TV text constitutes an organic unity with its literary source and reveals an organised system boasting a unified onomastic landscape, complex of irrealia (a specific set of fictional realia– non-existing realia tied to a fictional setting, whose effect is to define and determine the fictional cultural, geographical and historical settings) as well as internal laws and regularities of the author-designed fictional world.

Ukrainian readers and viewers get themselves familiarised with Tolkien's artistic creation by means of variously devised and variously accessible literary works in translation. Each of the translated texts provides for its own subset of onyms, phantasy irrealia and linguistic phenomena which represent Tolkien's world-building and have to coincide with similar categories of the cinematographic text.

The analysis of the available TV show versions in Ukrainian (both official subtitling provided by the US subscription video on-demand over-the-top streaming and rental service Prime Video and voice-over translation by the Ukrainian creative association *Cikava Ideya*) has proved that there are only partial correspondencies and correlations between the Ukrainian language books by J. R. R. Tolkien and their screen versions. It creates some obvious difficulties for the recipient of this kind of intermediality to the Ukrainian readers and TV viewers.

Key words: cinematographic translation, intermediality, screen version, onomastic landscape, irrealia.

У вересні 2022 року відбулася прем'єра американського телесеріалу «Володар перснів: Персні влади» (*The Lord of the Rings: The Rings of Power*), створеного за мотивами творів видатного англійського письменника Дж. Р. Р. Толкіна (1892–1973). Протягом 2017–2022 рр. резонансна історія боротьби за право їх екранізувати, рекордний кошторис виробництва і численна аудиторія потенційних глядачів, що належать до одного з найзначніших, найдавніших та найбільш організованих фендомів у світі фантастичного жанру та масової культури, живила підвищену цікавість до кінопродукту, зокрема в українського глядача.

Особливою проблемою функціонування серіалу, зокрема його іншомовних версій, стало те, що фактично він становить сучасний інтермедіальний¹ багатоплатформний продукт і належить до масштабної мультимедійної мегафраншизи², в основі якої лежить творчість Дж. Р. Р. Толкіна (включно з неопублікованими та чернетковими матеріалами) та її множинні похідні, зокрема екранізації, комікси, різноманітні ігри тощо. В англійськом середовищі усі компоненти толкінівського легендаріуму (сукупності оригінальних текстів, що описують міфопоетичні погляди автора і мають безпосереднє відношення до художнього світу «Володаря Перс(те)нів») вибудовані в досить струнку та організовану систему з єдиним ономастичним ландшафтом, комплексом ірреалій – неіснуючих реалій, вписаних в антураж художнього світу, що визначають його уявне культурне, географічне та історичне тло [8, р. 167], та внутрішніх законів і закономірностей вторинного світу.

Натомість український читач і глядач знайомиться із толкінівським художнім світом у низці різних за походженням і доступністю перекладів, кожен із яких створює власну підмножину онімів, фентезійних реалій та лінгвістичних виявів толкінівського світотворення. Це призводить до численних філологічних суперечностей, парадоксів і аж настільки очевидних конфліктів для пересічного споживача, який не може не помітити, що обидва українські переклади повісті «*The Hobbit*» (1937) мають назву «*Гобіт*» (Олександр Мокровольський, 1985; Олена О'Лір, 2007), а всі її екранізації в офіційному перекладі від студії «*Postmodern Postproduction*» – «*Хоббіт*» (2012–2014). Попри те, що за цією ситуацією цілковито може стояти не стільки байдужість чи принциповість перекладачів, скільки багаторічні судові позови правонаступників письменника до власників прав на створення кіноверсій, українському поціновувачу однаково доводиться мати справу із розбалансованими та неузгодженими системами власних назв та фантастичних реалій в межах позірно єдиного художнього світу, реалізованого на різних платформах.

Не можна сказати, що така ситуація для українського інформаційного простору унікальна. Більшості відомих медіафраншиз, в основі яких лежать літературні твори, притаманні труднощі узгодження перекладу похідних продуктів із відповідними книжками. Дослідники та читацько-глядацьке середовище неодноразово засвідчувало аналогічні проблеми як із відомими адаптаціями циклів про Гаррі Поттера від Дж. К. Роулінг, «Гри престолів» Дж. Р. Р. Мартіна, «Експансії» Джеймса С. А. Корі, так і новішою медійною продукцією: серіалами «Добрі передвісники» (за однойменним романом Ніла Геймена, пер. Бурштини Терещенко та Олеся Петіка, 2018), «Колесо часу» (на основі фентезійного циклу Роберта Джордана, пер. Галини Михайловської, Тетяни Дитини, Олени Пархомиць, Марти Щавурської, 2021–2023), «Пісочний чоловік» (за серією коміксів «*The Sandman*», пер. Олени Оксенич, 2017–2020), «Фундація» (на основі науково-фантастичних романів Айзека Азімова, пер. Романа Ключка та Нати Гриценко, 2017–2021) тощо. Трохи більше пощастило новим українським екранізаціям, коміксам та настільним іграм за мотивами науково-фантастичного циклу Френка Герберта «Дюна», перекладачі яких у цілому взорувалися на первинні рішення Анатолія Пітика та Катерини Грицайчук (2017) і йшли за ними.

Цілком зрозуміло, що глядачі всіх названих вище оригіналів мають справу з несуперечливими одне одному (мета)текстами незалежно від їх формату й платформи, на якій їх поширено,

¹ Тобто такий, що перетинає межі різних видів мистецтва.

² Coker, Cait. *Fandom. A Companion to J. R. R. Tolkien*. 2nd ed. / ed. by Stuart D. Lee. Hoboken, NJ, 2022. P. 526–529.

оскільки вони всі є похідними продуктами одного й того самого автора. У випадку їх перекладу такої гарантії читач не має, оскільки українські видавці щоразу мають справу з іншими правовласниками, які далеко не завжди обумовлюють окремо необхідність узгоджувати переклад адаптацій будь-якого роду з існуючими перекладами літературного або іншого похідного твору. Якщо похідні друготвори в перекладі не суперечать одне одному, то це, переважно, вияв ініціативи самих перекладачів, але не вимога правовласників/замовників перекладу. На жаль, цей аспект функціонування сучасних перекладів в Україні, із практичного погляду, здається, не досліджував ніхто і ґрунтовного осмислення в українській перекладознавчій науці та практиці він не одержав, так і не вийшовши за межі нечисленних студентських робіт і фрагментарних матеріалів науково-практичних конференцій.

Переклад телесеріалу «Володар перснів: Персні влади» винятком не став. На момент виходу цієї публікації українські версії продукту виробничої компанії «Amazon Studios» – 1-го сезону із 8 серій загальним хронометражем 558 хв. – склалися з офіційних субтитрів, доступних на стримінговій (потоківій) мультимедійній платформі «Prime Video» (пер. Владислава Бурмістрова, творче керівництво Дмитра Восколовича), а також неофіційних закадрових перекладів (озвучення) від Творчого об'єднання «Цікава Ідея», аматорської студії «HDrezka Studio», реліз-груп ВаібаКо.tv і «КолоДій Трейлерів». Попри те, що всі названі вище неофіційні переклади фактично порушують законодавство про авторське та суміжні права в Україні, ТО «Цікава Ідея» тим не менш стверджує, що «матеріали взяті з відкритих джерел мережі інтернет для ознайомлювальних цілей та популяризації українського» [1].

Не можна також не відзначити, що вивчати роботу перекладачів для таких проєктів непросто через те, що виконавці замовлень для правовласників переважно зв'язані в своїх діях і коментарях умовами договорів про нерозголошення (типова ситуація як для «Prime Video», так і для значно популярнішої в Україні платформи «Netflix»), а перекладачі неофіційних версій зазвичай мовчать, остереігаючись юридичної відповідальності.

Серіал «Володар перснів: Персні влади» з'явився в українському інформаційному просторі не на порожньому місці. Твори Дж. Р. Р. Толкіна виходили в українських перекладах, як офіційних, так і неформальних, починаючи з 1985 р. (повість «Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори» у пер. Олександра Мокровольського). У якийсь момент це навіть призвело до одночасного існування одразу трьох перекладів роману «The Lord of the Rings»: Олександра Мокровольського (Школа, 2002), Аліни Немірової (Фоліо, 2003) та Олени Фешовець (Астролябія, 2004–2005). Проте з 2004 р. львівське видавництво «Астролябія», набувши ексклюзивних прав на переклад творчої спадщини Дж. Р. Р. Толкіна в Україні, домоглося вилучення всіх контрафактних продуктів не тільки з офіційного книжкового ринку, а й онлайн-бібліотек. Фактично останні 20 років українську версію толкінівського легендаріуму творить саме цей книговидавець, який встиг опублікувати «Володаря Перс(те)нів» та «Гобіта», обидва твори в двох різних (!) перекладах, «Сказання про Дітей Гуріна» (пер. Катерини Оніщук, 2008), «Сильмариліон» (пер. Катерини Оніщук, 2008), «Берена і Лутієн» (пер. Олени О'Лір, 2018), «Загибель Гондоліна» (пер. Олени О'Лір, 2021). Усі тексти вийшли за редакцією засновника і директора видавництва, філософа Олега Фешовця. На момент виходу статті видавництво працювало над українським перекладом «Unfinished Tales of Númenor and Middle-earth» (1980).

Сукупність усіх цих українських текстів, виконаних перекладачками: поеткою, редакторкою Катериною Оніщук (зараз – Міхаліцина) та поеткою, літературознавицею, редакторкою Оленою О'Лір (спр. прізвище – Бросаліна), свого часу відзначеною Літературною премією імені Григорія Кочура за переклад українською поеми «Беовульф» (з дотриманням розміру оригіналу та відтворенням алітерацій) та переклад легенди про Сігурда і Гудрун (2012) і Премією імені Максима Рильського за переклад збірки творів «Темна троянда» В. Б. Сйтса (2021), становлять літературну першооснову українського перекладу «Володаря перснів: Персні влади».

Варто сказати, що навіть залишаючись ексклюзивним правовласником українських версій роману «The Lord of the Rings», видавництво «Астролябія», не пояснивши причини свого рішення, замінила переклад «Володаря Перстенів», виконаний досвідченою перекладачкою Оленою Фешовець (2 видання; 2004, 2006), на «Володаря Перснів» – цілковито новий текст Катерини Оніщук (3 видання; 2013, 2016, 2020), зберігши в останньому лише переклад поетичних текстів Назаром Федоракон та загальне редагування Олега Фешовця. Як бачимо, перед перекладачами українських версій телесеріалу «Володар перснів: Персні влади», поставала нетривіальна задача, до яких власне версій текстів звертатися при виборі відповідників толкінівських онімів, ірреалій і понять, а також чим при цьому аргументувати свій вибір.

Перш ніж розпочинати аналіз тексту «Володаря перснів: Персні влади», необхідно зробити ще одне застереження. Справа в тім, що цей телепродукт не є прямою екранізацією якогось із творів толкінівського легендаріуму, а натомість, на вимогу правовласників, створений лише *за мотивами* окремих епізодів із авторських додатків до роману «Володар Перс(те)нів», а тому містить цілковито оригінальні сюжетні лінії, має оригінальних персонажів, хоча при цьому не порушує внутрішньої логіки побудови вторинного толкінівського світу та відповідає принципам, закладеним у нього автором.

На рівні передперекладознавчого філологічного аналізу його тексту (всієї сукупності реплік, оригінальних субтитрів і допоміжних написів у кадрі) це означає, що крім власне толкінівського ономастикону та неологічної/оказіональної лексики, у ньому присутні *новотвори* сценаристів, ступінь відповідності яких авторським принципам мовної творчості – питання відкрите. При цьому варто нагадати, що сам Дж. Р. Р. Толкін мав класичну філологічну освіту, професійно досліджував історію англійської мови та викладав її в Оксфордському університеті, брав участь у створенні Оксфордського словника англійської мови (Oxford English Dictionary), перекладав з давньоанглійської мови і займався напрочуд детальним конструюванням штучних мов (artlangs) для власних літературних потреб, декілька із яких (зокрема, квенья/Quenya і синдарин/Sindarin) навіть зараз продовжують повноцінно розвиватися й функціонувати у фанатському середовищі та розважальній індустрії. Дж. Р. Р. Толкін був дуже вимогливий не тільки до літературного редагування власних текстів англійськими редакторами, відстоюючи архаїзоване написання тих чи інших лексем, а й всіляко заохочував до філологічної розважливості й акуратності своїх перекладачів іншими мовами, склавши для них спеціальний довідник – «Nomenclature of *The Lord of the Rings*» (1975).

У рамках нашого дослідження в тексті «Володаря перснів: Персні влади» ми виділяємо такі спеціальні групи лексики: 1) ономастикон як сукупність неологічних та okazіональних власних назв, 2) ірреалії толкінівського легендаріуму як сукупність загальних назв на позначення фантастичних предметів і явищ вторинного світу, розбудованого авторською уявою в процесі міфопоетії – художнього творення белетризованих міфів, 3) інтернаціональна за походженням лексика загального характеру, чия етимологія, семантика та пов'язаний із ними узус із причин асиметричного розвитку вихідної (англійської) та цільової (в нашому випадку – української) мов призводить до різкого контрасту між очікуваним відповідником та антуражем фентезійного псевдомедієвального світу.

Перші дві групи підлягають чіткому кількісному обліку завдяки своїм однозначним чітким характеристикам, які дозволяють виділити їх на фоні іншої лексики (неологічна форма, неологічне значення, пряме походження зі штучних мов) і налічують **понад 150 унікальних одиниць**, не рахуючи їх дериватів. Третя – є предметом дискусії, оскільки поєднання історико-етимологічних, семантичних та узуальних характеристик слова як критерій доброї еквівалента при перекладі художньої літератури не є усталеним та загальноприйнятим підходом перекладознавчого аналізу.

Особливу цікавість і складність для роботи перекладача становить неоднорідна структура ономастикону «Володаря перснів: Персні влади», в межах якого ми виокремлюємо

1) лексичні одиниці неанглійського походження (квазізапозичення зі штучних мов квенья і синдарин), що не мають очевидної прозорої внутрішньої форми та значення (*Anárion, Beleriand, Celeborn* тощо), 2) лексичні одиниці з прозорою внутрішньою формою (*Blessed Realm, Grey Havens, Misty Mountains* тощо), а також 3) слова, що поєднують значущі елементи та на перший погляд беззмістовні морфеми. Таким, скажімо, є прізвисько персонажів *Brandifoot*, яке на перший погляд містить позбавлений значення корінь *Brandi-*, що тим не менш розлого витлумачений автором у «Номенклатурі» в складі прізвиська-прототипу *Brandybuck*, другу частину якого сам Дж. Р. Р. Толкін рекомендував відтворювати мовою перекладу: «the names in English form should therefore be translated into the LT [language used in translation] according to their meaning (as closely as possible)» [9, p. 751].

Офіційний український переклад «Володаря перснів: Перснів влади» є повним субтитруванням із відтворенням усіх реплік та більшості важливих для сюжету титрів і написів у кадрі і ґрунтується на оригінальних англійських субтитрах. Скажімо, коли оригінальне аудіо лунає ельфійською мовою квенья («*Lindóne lye cáva lissenen. – Lissenen ni cavina.*»), а оригінальний субтитр подано англійською («*Lindon receives you with grace. – With grace I am received*»), то і переклад подано українською: «*Ліндон радий приймати тебе. – Я рада бути прийнятою*». Якщо ж в оригінальному субтитрі транкодовано ельфійську: «*Exclaims in Quenya Elmendéa*», – то і український перекладач вдається до транскодування «*Елмендея*», відтворюючи непослідовний підхід укладачів оригінальних підписів. Неперекладеними в офіційних субтитрах лишаються лише другорядні написи в кадрі, зокрема на вигаданих географічних картах: *Adorn, Baranduin, Calenardhon, Ciril, Ered Luin, Ered Nimrais, Enedwaith, Eriador, Erui, Eryn Vorn, Fangorn, Gwaithlo, Lhun, Limlight, Mindolluin, Minhiriath, Morthond, Ringlo, Serni, Sirit, Trout Bend, Weedbrook*.

Схожий підхід використано і авторами популярного в українському секторі Інтернету перекладу від ТО «Цікава Ідея» – найбільш наближеного до професійного до якості, попри те, що неофіційного за своїм статусом. Над його текстом працювало двоє перекладачів, що побажали залишитись анонімними, хоча одна з них, Олександра, в особистому спілкуванні поділилася своїми спостереженнями про роботу в особистому спілкуванні. За її словами, сама вона є палкою прихильницею творчості Дж. Р. Р. Толкіна, тому була рада «доєднатися до чогось грандіозного». Багаторічне знайомство з творчістю автора, зокрема на матеріалі перекладів «Володаря Перснів» та «Сильмариліону» Катерини Онішук, полегшувало роботу над перекладом і забезпечувало володіння широким контекстом. Також цікаво, що при створенні власного перекладу представники ТО «Цікава Ідея» подекуди знайомилися з офіційними субтитрами від «Prime Video» задля розв'язання складніших випадків. В обох перекладах послідовно розширено узус із використання відповідності $h - \varepsilon$ для відтворення власних назв, а також активно використовувано букву τ для відтворення іншомовного проривного звуку [g], зокрема в географічних назвах, хоча нова редакція українського правопису санкціонує це лише для антропонімів (§ 122, п. 3). Також цілком свідомо перекладачі обох проєктів вдаються до використання фемінітивів: *commander* – командувачка, *deserter* – дезертирка, *healer* – цілителька, *Queen Regent* – королева-регентка тощо.

Окремо варто зазначити, що власне перекладачі ТО «Цікава Ідея» також мусили вирішувати неактуальну для субтитрувальника «Prime Video» проблему наголосів у чужомовних іменах і назвах: «Пам'ятаю момент, коли ми дискутували на тему, як правильніше говорити “Галадріель” чи “ГаладріЕль”, і дійшли висновку, що, спираючись на будову жіночих ельфійських імен (Тінувіель, Тауріель), буде логічно ставити наголос на -ель (хоча в оригіналі вимовляється на А). Це, певно, й було предметом найбільших труднощів і дискусій – наголоси, бо, читаючи книги, ми їх не можемо знати і вже підсвідомо звикли до тих наголосів, що звучать у нашій голові)) В таких випадках я орієнтувалася на вимову в оригіналі. От, наприклад, я завжди думала, що в назві “Пеларгір” наголос на і, але у серіалі вимовляли як “ПелАргір”».

На жаль, в обох перекладах не обійшлося без прикрих помилок і недоречних рішень. Чи не найбільш курйозним виявилось бажання Владислава Бурмістрова одомашнити англійську реалію в репліці «*Hardly slept. Mice were dancing a proper jig under the floorboards*», чий український переклад від «Prime Video» містить реалію «*гопак*». І якщо слово *jig* (lively, rapid, springy kind of dance³) звучить природно навіть у вигаданому художньому світі, якщо персонажа, котрому належить репліка, звать германським ім'ям *Theo*, то навряд чи асоціативний шлейф (соціокультурні та історичні асоціації, які поєднуються з певним поняттям чи концептом у представників певної культури на конкретному історичному етапі [2, с. 8]) лишається доречним і прийнятним із погляду реципієнта, якщо цей же герой вдається до слова «*гопак*» (український народний швидкий танець, одиночний, парний або груповий⁴). Той же перекладач вдається і до невмотивованої локалізації, коли фраза «*Nearly a mile*» перетворюється на «*Півтора кілометри тому*», чим вводить метричну систему вимірювання у фентезійний світ із середньовічним антуражем, що є не тільки алогічним, а й суперечить усталеним очікуванням тексту відповідного жанру. Або ж навпаки – форенізує текст, зберігаючи його «британськість» та звертання *sir* (у перекладі – «*сер*», «*в Англії, США та в деяких інших країнах* – ввічливе звертання до чоловіка»⁵).

Обидва переклади ігнорують наведену вище рекомендацію Дж. Р. Р. Толкіна перекладати імена гобітів (або у випадку телесеріалу – їх прашурів, *Harfoots*, чию назву відтворено покомпонентно – *хутроноги*), і тому імена *Elanor Kellamark (Nori)*, *Largo*, *Marigold* та *Rose Brandifoot*, *Sadoc Burrows*, *Miles Brightapple*, *Chance* та *Yarrow Proudfeellow*, *Druda Bumbelly*, *Malva Meadowgrass*, *Poppeu* лишаються транскодованими, позбавляючи українського глядача інформації про те, що жіночі імена в гобітів часто мають рослинну, квіткову основу: *еланор* (вигадана рослина), *нагідки/чорнобривці*, *троянда*, *деревій*, *ружа*, *мак*. У цілому, це досить несподіване рішення перекладачів, оскільки в інших випадках промовисті назви перекладено за смыслом та з опорою на внутрішню форму: *Evening Star* – *Вечірня Зірка*, *fireroot* – *вогненний корінь*, *Golden Stairs* – *Золоті Сходи*, *Greenwood the Great* – *Велике Зеленолісся*, *Gray Havens* – *Сірі Гавані / Сіра Гавань*, *Hermit's Hat* – *Шапка Вілюдника*, *Northmoors* – *Північні Драгви* тощо.

Абсолютно необов'язкової помилки усі перекладачі, чию роботу ми розглядаємо, припустилися у фразі «*tool that wrought Silmarils*», якою описано ковальський молот, відтворивши її як «*інструмент/знаряддя, що викував Сильмарили*». Такий переклад суперечить внутрішній історії Толкінового світу, згідно з яким Сильмарили – це штучні коштовні **кристали, самоцвіти**, при виготовленні яких молот гіпотетично може бути використаний, але навряд чи цю процедуру можна назвати «*куванням*» (биттям молота по металу (переважно розжареному) або натисканням пресом задля надання йому потрібної форми⁶). Вжита в оригіналі архаїчна форма дієслова *work* (*transitive*. To do, perform (a task, deed, process, etc.). Frequently with cognate object. Now *archaic* (frequently in past tense or past participle in form *wrought*)⁷) значно ширша за семантикою і не містить логічних суперечностей в описі цієї сцени.

Значно тонші за своєю етіологією втрати з'являються в обох перекладах у парі відповідників *wizard* – *чаклун*: «*Istar means wise one or wizard – Істар значить мудрий або чаклун*». В англійській репліці слова *wise* і *wizard* не просто співзвучні на рівні алітераційної подібності. Ця тотожність закладена на рівні семантики: *wizard* як «*philosopher, sage; man who is wise; a man of good judgement or discernment; a discreet or prudent man*»⁸ і водночас «*man who is skilled*

³ “Jig, n.1, sense 1.a”. Oxford English Dictionary, Oxford University Press, September 2023, <https://doi.org/10.1093/OED/1173828595>

⁴ Словник української мови : в 11 томах. Том 2, 1971. С. 124.

⁵ Словник української мови : в 11 томах. Том 9, 1978. С. 127.

⁶ Словник української мови : в 11 томах. Том 4, 1973. С. 382.

⁷ “Work, v., sense 1.1.a”. Oxford English Dictionary, Oxford University Press, September 2023, <https://doi.org/10.1093/OED/7419814835>

⁸ “Wizard, n., sense 1”. Oxford English Dictionary, Oxford University Press, September 2023, <https://doi.org/10.1093/OED/8626984056>

in occult arts; in later use, a man who practises witchcraft (the male counterpart of witch)»⁹ Варто визнати, що синонімічний ряд гіпотетичних українських відповідників навряд чи дає повноцінний еквівалент, який би зберігав необхідну багатозначність лексеми. «Етимологічна паралель: *відун*, у котрої спільний корінь із словом *відати*, “знати”, – підходить лиш частково, оскільки *відун* – це “у давніх слов’ян – людина, яка вгадувала майбутнє; віщун, пророк” [203, II, с. 653], тобто слово має значно вужче значення, якому на додачу бракує культурної нейтральності. Український ПТ не відзначається особливою системністю в питанні відтворення цієї лексеми. *Wizard* передається щонайменше в чотирьох варіантах: *чаклун*, *ворожбит*, *маг* і *чародій* [228, с. 5, 7, 13, 25], де другий відповідник є вужчим і зниженим за конотативним навантаженням: «Ворожбит – той, хто вгадує майбутнє чи минуле за якимись прикметами або ворожачи на картах» [203, II, с. 739]. Поміж українських слів із цієї лексико-семантичної групи немає жодного, яке б містило питому сему [мудрець], а це неминуче нівелює значення головного елемента заголовка [мова про роман Урсулі Ле Гуїн «Чарівник Земномор’я» – Авт.] і знижує його стилістичне навантаження. Порівняйте: *відун*, *віщун*, *відьмак*, *волхв*, *ворожбит*, *заклинатель*, *заклинач*, *знатник*, *знаха(у)р*, *кудесник*, *маг*, *мольфар*, *характерник*, *химородник*, *чаклун*, *чарівник*, *чародій*, *чорнокнижник*, *чудесник*, *чудодій*, *шептій*, *шептун* [203], Відтак можемо говорити про часткову еквівалентність ключового слова у заголовку роману У. Ле Гуїн, чим ускладнюємо його інтерпретацію і переклад. У даному разі мова йде про (псевдо)тотожність слів *wizard* і *чарівник*, *чародій*, *чаклун*, *маг* [174, II, с. 692]» [4, с. 89].

Значна частина використаного в телесеріалі онімікону не викликає значних труднощів при узгодженні з книжковими першотворами, а тому розбіжностей немає (*Aule* – *Ауле*, *Valinor* – *Валіно́р*, *Udûn* – *Удун*) або вони несуттєві і не викликають дисонансу в реципієнтів (*Blessed Realm* – *Благословенне царство/Благословенний край*, *White Tree* – *Біле дерево*, *Wilderlands* – *Дикі землі/Дикий край*). Відбувається це внаслідок несуперечливого транскодування квазііншомовних запозичень¹⁰ або покомпонентного перекладу простих за будовою та семантикою лексичних одиниць.

Проте низка перекладацьких рішень, реалізованих в обох досліджуваних нами перекладах, також засвідчує лише умовну опору інтерпретаторів на текст офіційних українських перекладів роману. Ми не можемо стверджувати такої настанови для В. Бурмістрова, але й навіть перекладачі ТО «Цікава Ідея» попри заявлене взорування на текст К. Оніщук не завжди йдуть за її рішеннями. Так, згаданий вище народ *Harfoots* в обох українських кіноперекладах відтворено калькуванням – *хутроноги*, тоді як у книгах бачимо *шерстоногів* [5, с. 9] і *власостопів* [6, с. 12]. Промовиста назва *Sundering Seas*, яка позначає морські простори, що *розділяють* світ людей і безсмертних мешканців *Far West*, перекладена шляхом підбору контекстуального відповідника *Західні моря*, замість *Розлучних морів* [5, с. 209; 6, с. 334]. По-різному відтворено ім’я короля гномів *Durin* (*Дурін* в обох кіноперекладах і *Дарін* в книжках), при тому що милозвучність еквівалента мала би гіпотетично грати більшу роль саме для озвучення, і їх володінь *Khazad-dûm* (*Казад-дум* у кіноперекладах та версії О. Фешовець та *Кгазад-ду́м* – в К. Оніщук).

Окремої зауваги заслуговує не настільки просте, як здається слово *Dwarves*. За винятком К. Оніщук, що через названі нижче причини, вирішила відтворювати його з проривною г – *гноми*, усі інші перекладачі послуговуються стандартним словниковим відповідником *гноми*. Проте в Дж. Р. Р. Толкіна ця лексична одиниця має серйозний підтекст і несе інформацію етимологічно-семантичного плану, що впливає, на нашу думку, не лише на категорію прагматичної еквівалентності, а й на зміщення його семантичного плану: «Такі самі причини [необхідність позбуватися казкових, на противагу міфологічним конотації – Авт.] спонукали автора скористатися формою множини *Dwarves*, а саме відмежуватися від надто абстрактної семи «а

⁹ “Wizard, n., sense 2.a”. Oxford English Dictionary, Oxford University Press, September 2023, <https://doi.org/10.1093/OED/6549820537>

¹⁰ Винятки як щодо ельфійських, так і власне англійських промовистих назв одиничні: *Eärien* – *Еярієн* (В. Бурмістров), *Eärien* (ТО «Цікава Ідея») або *Thistledell* – *Тісделл* (В. Бурмістров).

legendary manlike being of small stature usually misshapen and ugly and skilled as an artificer» [220] і наблизити асоціативний ряд до *dweorg/dweorh* – назви карликів-карлів у скандинавській міфології (д.-ісл. *dvergr*, нім. *Zwerg*). Причому *Dwarves* у «Володарі Перстенів» – абсолютно точний з етнографічної та міфологічної точки зору образ [192, I, с. 624]. Проте навіть форма *Dwarves* не задовольняла Дж. Р. Р. Толкіна до кінця: “*Dwarrows* було б навіть ліпше. Та цієї форми я зужив тільки у назві *Dwarrowdelf* (Гномівська Рудня [231, I, с. 303], Гномські Копальні [233, I, с. 301]), аби відтворити назву М’орія загальною говіркою (Phurunargian), оскільки остання значила “Гном’ячі копальні” і вже тоді була застарілим словом” (переклад наш – Б. С.) [250, VII, с. 147]» [4, с. 154].

Насамкінець скажемо про інтернаціональну за походженням лексику загального характеру, чия етимологія, семантика та пов’язаний із ними узус із причин асиметричного розвитку вихідної (англійської) та цільової (в нашому випадку – української) мов призводить до різкого контрасту між очікуваним відповідником та антуражем фентезійного псевдомедієвального світу, вжиту при перекладі телесеріалу. Її прикладів нараховуємо десятки одиниць, назвемо лиш найяскравіші: усі наведені нижче лексеми характеризує те, що для мови оригіналу це є давньозасвоєні, відомі з XIV–XVII ст. слова, які набули не тільки вузьких термінологічних значень, а й уживані передусім у загальному контексті, тоді як їх українські відповідники, запропоновані перекладачами телесеріалу переважно є значно новішими за походженням лексичними одиницями, що використовуються у вузьких контекстах, що суперечать псевдомедієвальному антуражу досліджуваного тексту. Порівняймо:

cadet (gentleman who entered the army without a commission, to learn the military profession and find a career for himself)¹¹ кадет (вихованець кадетського корпусу)¹²

lieutenant (one who takes the place of another; usually, an officer civil or military who acts for a superior; a representative, substitute, vicegerent)¹³ лейтенант (друге офіцерське звання в армії, флоті, міліції, а також людина, що носить це звання)¹⁴

officer (person holding a position of authority)¹⁵ офіцер (особа командного та начальницького складу збройних сил, що має військове звання від молодшого лейтенанта до полковника включно)¹⁶

Підсумовуючи сказане вище, скажемо таке. Сучасний кінопереклад у жанрі фентезі, що має ознаки інтермедіальності і характеризує кіно- і телетвори, які ґрунтуються на літературній першооснові, становлять неабиякі труднощі для перекладачів, які з одного боку мають враховувати наявні в інформаційному просторі офіційні переклади, а з іншого – не завжди вдаються до строгих і вже існуючих відповідностей між літературними оригіналами й кіно- чи теле- текстом. Причини цього можуть полягати як у юридичній площині, коли різні правовласники творів оригіналу не підтримують контактів одне з одним, або суто суб’єктивній – небажання, невміння або непрофесійності, що призводить до суперечливих текстів.

Сучасний американський телесеріал «Володар перснів: Персні влади», який до цього моменту був позбавлений уваги українських перекладознавців, є яскравим прикладом такого

¹¹ “cadet, n.¹, sense 2.a”. Oxford English Dictionary, Oxford University Press, September 2023, <https://doi.org/10.1093/OED/3193237404>

¹² Словник української мови : в 11 томах. Том 4, 1973. С. 68.

¹³ “lieutenant, n., sense 1.a”. Oxford English Dictionary, Oxford University Press, September 2023, <<https://doi.org/10.1093/OED/9719770326>>

¹⁴ Словник української мови : в 11 томах. Том 4, 1973. С. 472.

¹⁵ “officer, n., sense 4.a”. Oxford English Dictionary, Oxford University Press, September 2023, <<https://doi.org/10.1093/OED/1193584456>>

¹⁶ Словник української мови : в 11 томах. Том 5, 1974. С. 816.

медійного продукту, чий переклад постав на фоні значної кількості українських версій літературної першооснови, творів видатного англійського письменника Дж. Р. Р. Толкіна, широко відомого в Україні, але тим не менш містить у різних своїх версіях (як офіційних субтитрах, так і неофіційних озвученнях) значну кількість суперечливих на фоні літературного канону перекладацьких рішень. Український читач і глядач знайомиться із новітньою ітерацією толкінівського художнього світу в низці різних за походженням і доступністю перекладів, кожен із яких створює власну підмножину онімів, фентезійних реалій та лінгвістичних виявів толкінівського світотворення. Це призводить до численних філологічних суперечностей, парадоксів і очевидних конфліктів, які, на нашу думку, перешкоджають адекватному сприйняттю новітнього кінопродукту як органічної частини єдиного багатоплатформного (мета)тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Володар перснів: Персні влади // ТО «Цікава Ідея». Дата оновлення: 14.10.2022. URL: <https://cikava-ideya.top/154-volodar-persniv-persni-vlady.html> (дата звернення: 28.09.2023).
2. Некряч Т.Є., Чала Ю.П. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі : монографія. Київ : Кондор-Видавництво, 2013. 194 с.
3. Стасюк Б.В. Етимологічний критерій еквівалентності в процесі художнього перекладу. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2006. Вип. 11(95). Том 1. С. 187–191.
4. Стасюк Б.В. Часткові еквіваленти у відтворенні англомовних художніх текстів в українському перекладі (на матеріалі романів Дж. Р. Р. Толкіна «The Lord of the Rings» і У. К. Ле Гуїн «A Wizard of Earthsea») [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2011. 226 с.
5. Толкін Дж. Р. Р. Володар Перстенів. Львів : Астролябія, 2004. Ч. 1. 436 с. ; Ч. 2. 364 с. ; Ч. 3. 452 с.
6. Толкін Дж. Р. Р. Володар Перснів. Львів : Астролябія, 2013. Ч. 1. 704 с. ; Ч. 2. 576 с. ; Ч. 3. 704 с.
7. Толкін Дж. Р. Р. Сильмариліон. Львів : Астролябія, 2008. 388+XXVIII с.
8. Loponen, Mika. Translating irrealia: Creating a semiotic framework for the translation of fictional cultures. *Chinese Semiotic Studies*. 2009. no. 2. P. 165–175.
9. Tolkien J. R. R. Nomenclature of *The Lord of the Rings*. Hammond, Wayne G., Scull, Christina. *The Lord of the Rings : A Reader's Companion*. London : HarperCollins Publishers, 2014.
10. The Lord of the Rings: The Rings of Power // Prime Video. Дата оновлення: 14.10.2022. URL: https://www.amazon.com/gp/video/detail/B09QH98YG1/ref=atv_dp_share_cu_r (дата звернення: 28.09.2023).